

METODOLOGIA DE RESTAURARE A POMELNICULUI ARHIMANDRITULUI IGNATIE HACMAN – EGUMEN AL MĂNĂSTIRII DRAGOMIRNA

*Restaurator atestat, Mănăstirea
Dragomirna, Suceava

Monahia Agnia (Angelica Ancuța ȘTEFAN)*

Abstract: The old books depository of Dragomirna Monastery holds several commemoration lists (ro. "pomelnic" from sl. "pomēnīnikŭ") belonging to either abbots, dwellers or laymen founders (such as abbot Ignatie Hacman, Hieroschemamonk Teofan Antonovici, lady Smaranda Calmuțchi, Ioan of Pătrăuți, etc.).

This paper analyzes the commemoration list of Archimandrite Ignatie Hacman, who was the abbot of Dragomirna Monastery between 1818 and 1840, while Bucovina was under Austro-Hungarian rule.

The commemoration list is printed on industrial paper, in Romanian, using Cyrillic alphabet, and is glued on a soft (resinous) wooden support.

From an ornamental point of view, the following characteristics can be observed: the text of the commemoration list is framed by braided belt shaped borders, the delimitations inside the text are made using vignettes composed of stylized linear and vegetal motifs, while the list of names (relatives and acquaintances) to be commemorated, are arranged in two columns – the living and the dead. The commemoration list also includes various handwritten notes, statements and some further changes to the two column lists.

After analyzing the conservation status it was found that the object shows various forms of degradation (physical and chemical, mechanical, biological, social) caused by the natural aging of materials, excessive use and improper storage conditions.

In order to improve the conservation status, and taking into consideration the identified forms of degradation, minimal conservation and restoration interventions were carried out.

This paper presents some biographical data of abbot Ignatie Hacman, the morphological description of the commemoration list under research, the forms of degradation observed in the case of the two supports used for the commemoration list, the restoration interventions and the recommendations regarding conservation, in case of storage and display conditions.

Keywords: Dragomirna Monastery, Ignatie Hacman, commemoration list, restoration, conservation.

1. Date biografice – arhimandritul Ignatie Hacman

Arhimandritul Ignatie Hacman s-a născut în comuna Vaslăuți din ținutul Bucovinei - astăzi pe teritoriul Ucrainei - și a fost egumenul Mănăstirii Dragomirna, în perioada 1818-1840¹.

¹Arhiva Mănăstirii Dragomirna.

Înainte de a intra în obștea Dragomirnei a fost profesor la școala clericală și a supliniț învățământul religios la gimnaziul din Cernăuți, iar în anul 1819, după ce devine egumen, deschide la Dragomirna o școală normală.

Erudiția sa a fost dovedită atât prin înclinația către latura didactică, cât și prin faptul că vorbea patru limbi: moldovenească, rusă, latină și germană.

În familie a avut și alte rude intrate în cinul monahal, un frate, ieromonahul Serghie Hacman (1776-1827), înmormântat în cimitirul mănăstirii și un unchi, Evghenie Hacman (1793-1873), care a fost primul Mitropolit al Bucovinei.

În depozitul de carte veche al Mănăstirii Dragomirna se păstrează un manuscris - *Acatistul Sfintei Treimi*, realizat în perioada păstoririi sale, și finalizat la data de 20 mai 1833, de către un viețuitor al mănăstirii².

²Ioan Iufu, Victor Brătulescu, *Manuscrise slavo-române din Moldova. Fondul Mănăstirii Dragomirna*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 131.

2. Descrierea obiectului

Pomelnicul se prezintă sub forma unei foi unice - plane, este tipărit pe hârtie de fabricație industrială, cu cerneală de tipar de culoare neagră, și are dimensiunea de 24.6 cm/18.4 cm.

Textul este scris în limba română, cu caractere chirilice, și este încadrat într-un chenar ornamental, asemănător unui brâu împletit, iar în interior, pentru delimitare, se pot observa vignete, realizate din motive liniare și florale stilizate. Numele persoanelor trecute pe pomelnic sunt dispuse pe două coloane și sunt delimitate de două linii (vii/morți).

În partea de sus a pomelnicului este scris: *„Pomelnicul părinților trupești și duhovnicești, neamurilor, făcătorilor de bine și a prietenilor celor vii și cel întru fericire răposați a smeritului călugăr Ignatie Hacman”*.

Pomelnicul prezintă însemnări, modificări ulterioare, care s-au făcut fie pentru a adăuga o persoană nouă la lista celor vii, fie în urma decesului unei persoane. De asemenea, în josul paginii, sub chenar, se află o însemnare care nu a putut fi descifrată în totalitate: *„... Mănăstirea Dragomirna ... anul 1819 ... arhimandrit Ignatie Hacman”*³.

³Probabil se face referire la ridicarea lui Ignatie Hacman la rangul de arhimandrit.

Pomelnicul este atașat pe o plăcuță din lemn de rășinoase, plăcuță care este formată prin îmbinarea simplă a două tăblii, iar ca adeziv pentru lipire a fost folosită pasta de amidon.

Fig. 1 și 2. Pomelnic, avers și verso document.

3. Starea de conservare

Pomelnicul prezintă diferite tipuri de degradări (fizico-chimice, fizico-mecanice, biologice, sociale), cauzate atât de îmbătrânirea naturală a materialelor constitutive, cât și de utilizarea defectuoasă/excesivă și de condițiile improprie de depozitare, sub acțiunea factorilor de mediu (temperatură, iluminare, valori extreme sau fluctuante ale umidității relative).

Tipurile de degradări/deteriorări observate la cele două suporturi (papetar/lemn) sunt:

a. Degradări fizico-chimice:

- la suportul papetar: îngălbenirea/îmbrunirea hârtiei; pete/depozite de ceară; pete de grăsime; patina funcțională; depuneri de praf/murdărie; pete marginale de culoare roșie (oxid de fier); halouri;
- la suportul din lemn: depuneri aderente de murdărie; depozite de ceară; vopsirea parțială a plăcuței de lemn cu o culoare care avea la bază oxid de fier;

Fig. 3. Degradări fizico-chimice.

b. Degradări fizico-mecanice:

- la suportul papetar: fisuri (în special pe linia de îmbinare a plăcuței de lemn), rupturi, pierderi de material, franjurarea marginilor, încrețituri;
- la suportul de lemn: pierderi de material; tocirea colțurilor;

Fig. 4. Degradări fizico-mecanice.

c. Degradări biologice: orificii de zbor și galerii provocate de atacul insectelor xilofage;

Fig. 5. Degradări biologice.

d. Degradări sociale: aplicarea parțială a unui strat de culoare pe suportul de lemn; însemnări fără valoare documentară, în creion, pe plăcuța de lemn; scrierea incorectă a numărului de inventar pe aversul pomelnicului; aplicarea defectuoasă a pomelnicului pe plăcuța din lemn, care a dus la apariția unor zone cutate, cu un aspect inestetic.

Fig. 6. Degradări sociale.

4. Metodologia de restaurare

Conform observațiilor de mai sus, privitoare la starea de conservare a obiectului, s-a constatat că acesta se afla într-o stare avansată de deteriorare. Drept consecință, pentru a stopa procesele de degradare avansate și pentru a remedia starea de conservare a pomelnicului, au fost propuse intervenții de restaurare.

Luând în considerare degradările fizico-mecanice prezente la foaia pomelnicului, produse pe linia de îmbinare a plăcuței de lemn, pentru a stabili mai bine suportul papetar, ideală ar fi fost o dublare a acesteia, însă, pentru a face acest lucru, era necesară îndepărtarea foi de pe plăcuță și restaurarea separată a celor două suporturi.

Deoarece suportul papetar al pomelnicului era foarte subțire și cu un grad de încliere scăzut (fragilitate avansată), cleiul de amidon având o consistență dură, iar aderența foi la suportul de lemn fiind foarte mare, s-a constatat că desprinderea foi de pe plăcuță putea produce apariția unor degradări mecanice suplimentare.

Prin urmare, pentru ca intervențiile să nu dăuneze mai mult obiectului (conform principiului minimei intervenții), procesul de restaurare a pomelnicului a presupus parcurgerea următoarelor etape:

Pasul 1 - Curățirea uscată a obiectului

Operațiunea de curățire uscată s-a efectuat în scopul îndepărtării depunerilor semiaderente și aderente, de pe suprafața celor două suporturi și s-au realizat următoarele intervenții:

- desprăfuirea cu un penson moale, pe ambele părți ale obiectului;
- îndepărtarea prin raclare (cu bisturiul), de pe plăcuța din lemn, a depozitelor de murdărie, depozitelor de ceară și a stratului de culoare, într-o primă fază;

Fig. 7. Curățirea uscată a suportului de lemn.

- îndepărtarea prin raclare, de pe suportul papetar, la lupă binoculară, a depozitelor de murdărie și de ceară;
- curățirea suportului papetar, prin ușoară abraziune cu radiera;

Fig. 8. Curățirea uscată a suportului papetar.

Pasul 2 – Curățirea suportului de lemn

Pentru a îndepărta murdăria ancrasată în suport, însemnările fără valoare documentară și stratul de culoare aplicat inadecvat, s-a efectuat o curățire cu soluție de metilceluloză de concentrație 3-4%.

Soluția de metilceluloză a fost aplicată prin pensulare, apoi, cu ajutorul bisturiului, prin raclare, în sensul fibrei și cu tampoane de vată, s-a îndepărtat murdăria de la suprafața suportului. La final, plăcuța a fost curățată prin tamponare cu o soluție hidroalcoolică 1:1.

Fig. 9. Curățirea suportului de lemn cu soluție de metilceluloză.

Pasul 3 – Curățirea cu solvenți, a suportului papetar

În privința curățirii cu solvenți, a suportului papetar, a fost necesară realizarea unor teste de solubilitate a cernelurilor, la solvenții propuși spre utilizare, constatându-se că, cemeala de tipar și cerneala manuscris, erau insolubile la etanol și apă.

Astfel, pentru a atenua petele de grăsime, patina funcțională și însemnarea cu numărul de inventar trecut în mod eronat, pe aversul documentului, s-a efectuat o curățire prin tamponare locală cu alcool etilic, urmată de o tamponare a zonelor, prin presare, cu hârtie absorbantă.

Fig. 10. Curățirea cu solvenți a suportului papetar.

Pasul 4 – Curățirea umedă, consolidarea prin reîncleiere și neutralizarea acidității din suportul papetar

Curățirea umedă este operațiunea ce se realizează în scopul îndepărtării murdăriei aderente din suportul papetar, îndepărtării produșilor de degradare solubili, acumulați în fibra de celuloză (eliminarea acidității solubile), hidratării suportului și atenuării/îndepărtării modificărilor cromatice.

Având în vedere fragilitatea foii și faptul că cele două suporturi nu au putut fi separate, pentru a efectua curățirea suportului papetar, nu s-a ales un tratament clasic de curățire cu apă, ci o curățire cu soluție apoasă de metilceluloză, de concentrație 2-3%.

Considerentul pentru care s-a ales această variantă de curățare a fost, în primul rând, avantajul gelului de metilceluloză care umezește materialul de curățat, pe adâncimea patinei murdare, iar murdăria solubilă și praful trec în gel, suprafața putând fi curățată cu ușurință, prin ștergere cu tampoane de vată. De asemenea, fibrele de celuloză sunt hidratate și nu se introduce o cantitate foarte mare de apă în suporturi.

În al doilea rând, prin efectuarea acestei operațiuni, s-au realizat și altele două, la fel de necesare: o consolidare a suportului prin reîncleiere și neutralizarea acidității insolubile, din fibrele de celuloză, prin adăugarea,

Fig. 11. Curățirea suportului ~~papier~~ cu soluție de metilceluloză.

În soluția de metilceluloză, a unei soluții de hidroxid de calciu (adăugarea soluției de neutralizare s-a făcut în etapa finală de curățire).

După îndepărtarea excesului de gel de la suprafață, s-a efectuat o presare, cu hârtie absorbantă, pentru a îndepărta surplusul de umiditate, apoi pomelnicul a fost introdus între foi de hârtie absorbantă, la presa manuală, fiind supus unei presări ușoare. În timpul presării, hârtia absorbantă a fost schimbată succesiv, până când nu au mai fost observate urme de umiditate, iar, mai apoi, pomelnicul a fost scos și lăsat să se usuce liber.

Pasul 5 – Consolidarea și completarea ariilor lacunare la cele două suporturi

Într-o primă etapă, s-a realizat completarea lacunelor, la plăcuța din lemn, iar, în acest scop, s-a utilizat un chit pe bază de rumeguș și soluție de clei de iepure, de concentrație 10%. După uscarea chitului din lacune, operația a fost urmată de uniformizarea zonelor prin procedee mecanice (abrazare).

Fig. 12. Completarea lacunelor la suportul de lemn.

A doua etapă a constat în consolidarea și completarea ariilor lacunare la suportul papetar. Fisurile și marginile franjurate ale documentului au fost consolidate cu vâl japonez, iar, ca adeziv, s-a folosit soluție apoasă de metilceluloză 2%.

În cazul completării ariilor lacunare, s-au aplicat două metode. Astfel, orificiile și zonele de dimensiuni mici, s-au completat cu pastă celulozică, iar în cazul lacunelor mari, s-a utilizat hârtie japoneză și soluție de metilceluloză, de concentrație 3%.

Fig. 13. Consolidarea și completarea ariilor lacunare, la suportul papetar.

5. Propuneri de conservare și valorificare

După efectuarea tratamentelor de restaurare este esențial mediul în care obiectele vor fi depozitate, iar pentru a oferi condiții optime de conservare, în cazul pomelnicului prezentat, se fac următoarele recomandări:

- valorile de microclimat cuprinse între: $T = 18-22^{\circ}\text{C}$; $UR = 40-55\%^4$;
- $UR > 40\%$ și stabilitate microclimatică, deoarece variațiile bruște și umiditatea scăzută pot duce la apariția unor noi degradări, în special de natură fizico-mecanică;
- așezarea în poziție orizontală;
- păstrarea în plicuri de protecție (material neutru din punct de vedere chimic);
- spațiul de depozitare să fie salubru și aerisit;
- manevrarea să fie făcută prin folosirea mănușilor de protecție;

⁴Maria Ceba (colectiv), *Hârtia – suport pentru scriere. Cercetare și conservare-restaurare*, Editura Palatului Culturii, Iași, 2014, p. 129.

Fig. 14. Pomelnicul înainte și după restaurare.

În vederea valorificării, se propune expunerea pomelnicului în muzeul mănăstirii, în vitrină, pentru a fi ferit de praf, în poziție orizontală, sau așezat înclinat, pe un suport de plexiglas.

Fig. 15. Zone înainte și după restaurare.

6. Concluzii

Arhimandritul Ignatie Hacman este considerat un ctitor al Mănăstirii Dragomirna, având în vedere faptul că a păstorit obștea Dragomimei pe o perioadă de 22 de ani. De aceea, pomelnicul reprezintă o valoare documentară pentru mănăstire, fiind astfel necesară restaurarea și valorificarea lui.

La baza metodologiei de restaurare a pomelnicului a stat principiul minimei intervenții, deoarece obiectul era fragil și nu suporta intervenții majore (desprinderea pomelnicului de pe plăcuța din lemn și restaurarea separată).

Scopul principal al restaurării a fost stoparea proceselor de degradare și stabilizarea celor două suporturi, pentru a prelungi durata de viață a obiectului, fiind, totodată, redată funcționalitatea și integritatea pomelnicului, fără a modifica mesajul istoric și documentar al acestuia.

Bibliografie

1. Geba, Maria; Ursescu, Marta-Cristina; Căpățână, Oana-Mihaela; Andrei, Ana-Maria; Vlad, Ana-Maria, *Hârtia – suport pentru scriere. Cercetare și conservare-restaurare*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2014
2. Iufu, Ioan; Brătulescu, Victor, *Manuscrise slavo-române din Moldova. Fondul Mănăstirii Dragomirna*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012
3. Moldoveanu, Aurel, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Ediția a II-a, Editura Centrul pentru Formare, Educație Permanentă și Management în Domeniul Culturii, București, 2003